

Jan Banning: "Nieuwsgierigheid is de vijand van cynisme"

Fotograaf van het menselijk lot

Zijn werk als gelauwerd fotograaf brengt hem over de hele wereld. Dat je overal thuis kunt zijn leerde Jan Banning al in zijn jeugd, als kind van Nederlands-Indische ouders. Almelo was het startpunt van een nomadisch bestaan waarin anarchisme zich opdrong maar ook een desillusie bleek. "Rechtvaardigheid is een overheidstaak."

De staalblauwe blik van David neemt je in de houdgreep zonder dwingend te zijn. Hij is een van de dak- en thuislozen die Banning in het Zuiden van de VS fotografeerde. Als mensen, en niet als vertegenwoordigers van de massa daklozen. Zonder opsmuk, maar ook zonder de clichématige entourage van 'lappen en vodden.'

Zo werd 'Down and Out in the South' een serie ontregelende portretten, die precies het soort verwarring oproept dat Banning graag zaait. "Ik wil vragen stellen, mensen tot nadenken aanzetten. Dat vind ik interessanter dan antwoorden inzepen." De foto's werden in hartje Atlanta in de openlucht tentoongesteld en ook online gepubliceerd door CNN en The Washington Post. Uit de reacties daar bleek hoeveel mensen ervan uit gingen dat de daklozen door stylisten onderhanden waren genomen, als sterren vóór een fotoshoot. "Een dakloze is in hun ogen een verlopen alcoholist die er ook zo uitziet, dus moesten ze hier wel gepimpt zijn."

Het vergaande individualisme dat in de commentaren doorklonk, de gedachte dat tegenslag een kwestie is van 'eigen schuld', bleek ook bij de daklozen zelf diep geworteld. "Vrijwel niemand stelde de maatschappelijke context ter discussie." Inmiddels heeft ook Time Magazine getoond, en is het werk later dit jaar opnieuw te zien in Atlanta, nu in een galerie. Banning: "Ik zal mensen niet met één serie uit de mist kunnen trekken, maar het maakt wel iets los." Zonder zich als prediker of politicus te willen opwerpen hoopt hij dat zijn werk meer teweeg brengt dan publiek debat. "Wanneer de verontrusting zich in politiek handelen vertaalt, al is het maar in stemgedrag, dan zou dat mooi zijn."

Hij stelt zelf vast hoe raar dat uit zijn mond klinkt. "Het maffe is dat mijn oorsprong in het anarchisme ligt. Ik koester van oudsher geen grote liefde voor de staat." De afkeer van macht en autoriteit ontstond al in zijn jeugd. Jan Banning woonde de eerste zes jaar van zijn leven in Almelo, waarna zijn ouders hem alle hoeken van het land lieten zien. Een enkele keer zelfs tot aan de andere kant van de grens, zoals het Belgische Lokeren, waar het gezin vanuit Almelo naartoe trok. "Ik leerde al vroeg dat thuis ook aan de andere kant van de wereld kan zijn. Dat wás voor mijn ouders ook zo, er werd bijna tot vervelens toe over Indië gesproken. Dat is voor mij het voordeel van een migrantengezin: het heeft de wereld opengebroken."

De oorlog, waarmee zijn ouders in Nederlands-Indië zo heftig werden geconfronteerd, dat verhaal dook pas later op. "Mijn moeder vertelde aanvankelijk vooral grappige dingen, al speelden die zich natuurlijk wel af in het kamp. Hoe ze probeerden eruit te komen, zich aan dwang te onttrekken. Het waren lichtvoetige verhalen in een strenge context. Ik denk dat mijn ouders zo onbedoeld het besef van autoriteit hebben ondermijnd. Ook door het vele verhuizen. Wanneer een leraar stond op te spelen dacht ik: 'Over een jaar ben ik weer weg'. Gezag wordt minder absoluut."

Macht en onmacht

Met die invloeden is het niet vreemd dat macht en onmacht belangrijke thema's werden in zijn werk als fotograaf. En dan ging hij in 1975 ook nog geschiedenis studeren in krakersbolwerk Nijmegen. Hij wilde aanvankelijk schrijven, als journalist, maar het beeld eiste zijn eigen plek op. Gaandeweg zijn carrière groeide bij Jan Banning de overtuiging dat de overheid een stevige vinger in de pap moet hebben. "Ik heb genoeg voorbeelden van schrijnend leed gezien om te beseffen dat de staat een taak heeft in het behoud van rechtvaardigheid in de maatschappij." Hij gebaart naar de foto's van de daklozen. "Je ziet hier wat de heiligverklaring van de vrije markt aanricht."

Niet dat hij zijn anarchistische inborst verloochent. "Maar ik kan het niet meer uitdragen. Omdat het geen antwoord biedt op de ingewikkelde vragen in een veranderde wereld. De paden naar simpele oplossingen zijn afgesneden, al denken sommige populistten daar anders over. We zwemmen meer." Zo is ook zijn werk meeveranderd. Subtieler en complexer geworden. Al is Jan Banning nooit een fotograaf geweest van stompen in de maagstreek. Niet omdat hij de kijker wil sparen. Integendeel. Hij fotografeerde Vietnamese oorlogsslachtoffers in hun huiselijke omgeving. Geruststellend en toch ook weer niet. "Door je louter op verminkingen te richten stoot je mensen ook af. Ik weet niet of je ze nog kunt laten nadenken als je eerst een mokerslag toedient."

Ook in dat opzicht is Banning meer kunstenaar dan journalist. De onderwerpen zijn weliswaar vaak journalistiek, maar de aanpak is een artistieke. Het werk vindt een weg naar zowel musea, galeries en collecties als naar toonaangevende internationale tijdschriften. Bij zijn projecten verschijnen boeken en speciale uitgaven voor tablet. Het zorgt voor een maximaal bereik.

Ogen

In zijn werk spelen zowel slachtoffers als daders een rol, maar ze zijn ook altijd méér dan dat. "Zoals ook de daklozen in de eerste plaats mensen zijn, die reageren op hun dakloosheid. Let wel, ik heb ze eerst uitgebreid gesproken, zoals aan de meeste van mijn fotosessies uitgebreide interviews vooraf gaan. Mijn ervaring is dat wanneer mensen langdurig vertellen over bepaalde aspecten van hun leven, je dat in hun ogen ziet weerspiegeld. Dit zijn psychologische portretten. Ze zeggen iets over het menselijk lot."

De gevolgen van oorlog vormden al een zekere constante in zijn werk, toen Jan Banning zich ging afvragen waar dat vandaan kwam. Het voerde hem naar de geschiedenis van zijn eigen familie, "en toen leek het me logisch ook iets met de wortels van die fascinatie te doen." Zo ontstond 'Sporen van oorlog', portretten van overlevenden van de Birma- en Pakabaroespoorlijn. Met als vrouwelijke pendant 'Comfort women' (Troostmeisjes), vrouwen die door de Japanners werden gedwongen te werken als prostituée. Zijn verhaal kreeg een bodem. "Door dit soort onderwerpen te behandelen word je zelf ook steeds Indischer."

Het kijken heeft hij van zijn moeder, denkt hij. "Zij was zeer visueel ingesteld. Tekende en schilderde ook." Vader Banning keerde na zijn gevangenschap als dwangarbeider in 1946 terug naar Nederland. Hij besepte dat zijn toekomst hier lag. "Mijn ouders kregen een huis in Leidschendam, waar eerst een NSB'er had gewoond. Op zolder vond mijn vader boeken van de Hogere Textielschool in Enschede." Hij schaterlacht, voor het eerst in het gesprek. "We zijn dus eigenlijk via de NSB in Twente

terechtgekomen." Banning senior ging werken bij Palthe in Almelo, het gezin woonde er aan de Schoolstraat. Jan Banning keerde er nooit terug. "Ik vul Almelo in. Met kleuterherinneringen." Hij refereert met gepaste ironie aan de dodelijke regels van Herman Finkers: "Ik heb Almelo nooit als een saaie stad gezien."

Mazzel

Het is dat hij net is gevraagd om iets te doen met de muziekhistorie van Schiedam, maar verder werkt Banning zelden in Nederland. Dat hij hier weinig opdrachten krijgt verbaast hem zelf ook. Voor zijn vrije werk geldt dat "Nederland niet zo snel een representant is van iets groters." In zijn lopende project 'Law and Order', over rechtssystemen wereldwijd, is Frankrijk de Europese component, "vanwege de impact van het Franse gedachtengoed op dit terrein." Voor Banning gaat deze serie vooral over rechtvaardigheid en gerechtigheid. "Justitie en politie zijn instituties die daarvoor moeten zorgen. Doen ze dat en hoe doen ze dat?"

Bang om cynisch te worden is hij niet. "Nieuwsgierigheid is de vijand van cynisme. Een mens heeft altijd meer kanten. Waarom ben ik geen veroordeelde misdadiger? Ben ik zo goed? Dat geloof ik niet. Het zijn ook de omstandigheden, het toeval. Ik heb gewoon veel mazzel gehad." De mensen die hij portretteert, hij zou het zelf kunnen zijn. "Dat is wat ik heel vaak denk, ja."

Biografie

Jan Banning (Almelo, 1954)

Enkele van zijn meest bekende projecten:

- Kinderen van de witte mist: Agent Orange (2000)
- Sporen van oorlog (2003)
- Binnen is het donker, buiten is het licht, een project in Malawi met journalist Dick Wittenberg (2007). Het gelijknamige boek werd in 2008 bekroond met de Bob den Uylprijs.
- Bureaucraten (2008)
- Troostmeisjes (2010)
- Down and Out in the South (2013)

Hij publiceerde in onder meer The New Yorker, Newsweek, Time, Geo, Der Spiegel, The Independent, Youth Today. Zijn werk werd verscheidene keren bekroond (o.a. Zilveren Camera, World Press Photo).

Jan Banning woont in Utrecht en heeft daar ook een studio.

www.janbanning.com

Tekst: Ingrid Bosman. Gepubliceerd in De Roskam, onafhankelijk weekblad voor Twente, 23-8-2013

